

Förstudie Omlandsprojekt

Fastställt av regionstyrelsen
Framtagen av regionstyrelseförvaltningen
Datum 2023-09-06
Gäller 2022-2023
Ärendenr RS 2022/360
Version [1.0]

Förstudie Omlandsprojekt

Innehållsförteckning

Förstudie Omlandsprojekt	1
1. Inledning.....	2
1.2 Mål.....	2
1.3 Genomförande	2
1.4 Lärdomar av andra nationalparker och Omlandsprojekt	3
2. Förutsättningar för regional utveckling i Omlandet	3
2.1 Ekonomiskt värde av en nationalpark	3
2.2 Balans mellan bevarande och nya initiativ.....	4
2.3 Ö-läget	4
2.4 Regionalt näringsliv	4
2.4.1 Främja lokala och regionala aktörer	5
3. Omvärldsbevakning	5
3.1 Hälsa och friskvård	5
3.1.2 Mörker och tystnad	6
3.2 Kulturella och kreativa näringar	6
3.3 Innovativ vattenteknik	7
3.4 Klimatförändringar och behov av klimatomställning	7
3.5 Farhågor.....	7
4. Idéer att reflektera över	8
4.1 Guider och volontärer	8
4.2 Marknadsföring	8
4.2.1 Mer än bara en dagstur	8
4.2.2 Hitta information.....	9
4.3 Mobilitetslösning	9
4.3.1 Bussar.....	9
4.3.2 Vinster med en mobilitetslösning	10
4.3.3 Möjliga mobilitetslösningar	10
5. Slutsatser	11

1. Inledning

I Region Gotlands arbete med bildandet av en nationalpark i området kring Bästeträsk på norra Gotland har Regionen parallellt med bildandeprocessen velat undersöka intresset för att genomföra ett Omlandsprojekt¹. Region Gotland representerar medborgarna och det regionala utvecklingsperspektivet i bildandeprocessen. Regionstyrelsen beslutade därför 27 april 2022 om Förstudie Omlandsprojekt (RS 2022/360) vars mål är att undersöka om det finns intresse och behov bland aktörer av ett genomförandeprojekt för omlandet.

Termen Omland kommer från den akademiska disciplinen ekonomisk geografi och avser det område som omger centrum, i det här fallet den kommande nationalparken i Bästeträsk. Detta, att utgångspunkten i diskussionen har varit Bästeträsk, har varit värdefullt i kommunikationen med aktörer. Omlandet har ingen färdig identitet eller klart avgränsat geografiskt område, i denna förstudie går en ungefärlig linje Kappelshamn, Lärbro, Slite. En nationalpark är ett mycket starkt varumärke, särskilt i internationella sammanhang. Den kommande nationalparken är en, i ordets rätta bemärkelse, unik möjlighet för Region Gotland att stärka den regionala utvecklingen i Omlandet. Nationalparken kan bidra till att vidareutveckla besöksnäringen, ge upphov till nya jobb och gynna utveckling av service inom transport, kost och logi. En utveckling som är förankrad i Omlandet är avgörande för såväl den lokala bärkraften som för attraktionskraften.

Förstudie Omlandsprojekt är en nulägesbeskrivning baserad på intervjuer av de som bor och verkar i Omlandet; allt från näringsidkare, entreprenörer, utvecklingsbolag, lantbrukare, föreningar, akademien, kyrkan liksom både fast- och sommarboende. Boende och verksamma i Omlandet, fortsättningsvis kallade aktörer, är centrala för bildandet av nationalparken och det är i Omlandet som besökare behöver kunna bo och äta samt ha tillgång till transportlösningar.

1.2 Mål

Målet med förstudien är att med hjälp av den insamlade kunskapen besvara frågan om det finns intresse bland aktörerna i Omlandet för ett genomförandeprojekt med fokus på utveckling sprungen ur möjligheten att det bildas en nationalpark. Utgångspunkten är att drivkraften måste finnas hos en aktör eller en aktörsgrupp i Omlandet.

1.3 Genomförande

Förstudien är en nulägesbild baserad på semistrukturerade intervjuer med ett 60-tal aktörer i Omlandet², som utgått från en lista från dåvarande strateg för landsbygdsutveckling samt från de tidigare förstudier som har gjorts av Länsstyrelsen och Naturvårdsverket³. Vissa har svarat som grupp andra som individer och under besöken i Omlandet har ytterligare aktörer tillkommit. Aktörerna har fått uttrycka sig anonymt och förutsättningslöst under en period som kännetecknas av sämre förutsättningar än på länge med ökade energi- och färjepriser och en allmän prisökning. Kanske är den svårare situationen i samhället en bidragande orsak till att människor har börjat tänka på grupper av besökare som inte har bil, som cyklister, pedagogisk verksamhet och friskvårdsgrupper.

¹ Använder det som egennamn därav stor bokstav

² Se bilaga 1

³ Fördjupad förstudie nationalpark Bästeträsk 2018, Förstudie nationalpark Bästeträsk 2017

1.4 Lärdomar av andra nationalparker och Omlandsprojekt

Naturvårdsverket kallar nationalparker naturens guldstjärna⁴ med vetskap om att den lockar till sig besökare, särskilt internationella sådana. Varje år besöks Sveriges nationalparker av drygt 3 miljoner besökare⁵. Utöver att bevara värdefull natur, skydda den biologiska mångfalden, bidra till vårt gemensamma natur- och kulturarv förbättrar nationalparkerna förutsättningarna att bedriva friluftsliv och naturturism och bidrar till landsbygdsutvecklingen. Varje nationalpark och Omland har sina specifika förutsättningar; historia, industri, markägande, befintlig bebyggelse, resursutnyttjande, tidigare marknadsföring och inte minst tillgång till annan finansiering från akademien, näringslivet eller det offentliga. Vissa sakfrågor är likväl gemensamma; tillgång till kollektivtrafik, behov av att begränsa mängden bilar, avfall och köer samt brist på parkeringsplatser (även för husbil). Det generella intrycket från andra nationalparker är att det är viktigt att ta vara på det engagemang som finns hos Omlandets aktörer liksom att lyssna till såväl deras farhågor som förslag.

Flera nationalparker har under de senaste åren snabbt tvingats ta höjd för ett kraftigt ökat antal besökare, där en relativt stor grupp inte har tidigare erfarenhet från nationalparker. Trenden spås öka och därmed finns ett växande behov av guider och andra kunskapshöjande aktiviteter i Omlandet. En annan lärdom är att det inte går att förutsäga när ett geografiskt område plötsligt ”trendar” såsom med El Tjikko i Fulufjället⁶.

2. Förutsättningar för regional utveckling i Omlandet

Nedan beskrivs ett antal faktorer som på olika sätt påverkar förutsättningarna för utvecklingsinsatser i anslutning till nationalparken.

2.1 Ekonomiskt värde av en nationalpark

I det totala ekonomiska värdet av en nationalpark ingår både värden till följd av användning och värden som uppstår för att de överhuvudtaget finns till, så kallade icke-användarvärden. Sambanden mellan de tänkta ekonomiska värdena illustreras i figur 1.

Figur 1 Totalt ekonomiskt värde av en nationalpark⁷

Användarvärden	Icke-användarvärden
- Direkt värde	- Existensvärde
- Indirekt värde	- Arvsvärde
- Optionsvärde	

Direkt värde är ofta kopplat till rekreation eller upplevelse på en plats. Det kan vara konsumtivt (som svamplockning) eller icke-konsumtivt (som vandring). Indirekt värde uppkommer genom att exempelvis läsa om en plats i böcker och utgörs också av att en naturresurs fyller en funktion för människans välbefinnande, som ekosystemtjänster.

⁴ Nationalparkernas logotyp är en guldstjärna och i tredimensionell form blir den dessutom en krona. Allt för att symbolisera att det här rör sig om den finaste och mest sevärda svenska naturen

⁵ Miljödepartementet 2022

⁶ På kort tid ökade besöken lavinartat vilket gjorde att marken runt världens äldsta träd blev så upptrampad att rötterna syntes

⁷ SGU 2017

Optionsvärdet är det värde som läggs vid att i framtiden kunna ha möjligheten att besöka en plats.

Icke-användarvärden är de nyttor som uppkommer av blotta vetskapen om att en plats upprätthålls trots att man kanske aldrig kommer besöka den. Sådana värden kan i sin tur delas upp i:

- Existensvärden som kommer av vetskapen av att andra kan njuta av platsen.
- Arvsvärden som kommer av kännedomen att platsen kommer att lämnas över till kommande generationer.

Något förenklat kan man säga att ju längre till höger man kommer i figuren, desto svårare blir det att uppskatta ett ekonomiskt värde. Ofta används uppgifter man känner till för att värdera en naturresurs, som marknadspriser, priser för jaktarrende eller fiskekort, men med sådana uppgifter fångas enbart direkta användarvärden vilket inte ger en bild av det totala samhällsekonomiska värdet. Naturens värde för friluftsliv kan inte avläsas i marknadspriser. Att använda naturen är gratis, en kollektiv nytta, som är inte är marknadsprissatt. Som framgår av figuren utgör de värden som uppkommer från direkt användning, som turism, bara en liten del av det totala värdet av nationalparken. Nationalparken är dessutom beständig i ett mycket långt tidsperspektiv vilket gör den förhållandevis solid för investeringar i verksamheter som bidrar till att hålla området levande vilket ytterligare höjer dess attraktionskraft. Med denna vetskap kan Region Gotland skapa förutsättningar för att nyttja men inte överutnyttja nationalparken.

2.2 Balans mellan bevarande och nya initiativ

Ett riktmärke i den fortsatta utvecklingen av Omlandet är att skapa balans mellan att bevara det unika med Omlandet, det icke-exploaterade och småskaliga, och utveckla nya initiativ och samarbeten inom t.ex. energi och transporter. Det finns en stor medvetenhet bland aktörer för hållbar produktion, och cirkulära initiativ såsom Gotland Garbage (Lärbro) inspirerar. En aktör hade en idé om att producera en säck av återvunnen plast och dela ut till besökare vid entrén till nationalparken för att samla sina sopor i under besöket.

Två förutsättningar för att den ekonomiska hållbarheten ska gynnas är att lokala och regionala aktörer prioriteras vilket i sin tur gynnar den sociala hållbarheten samt att besökarna stannar längre, allra helst utspridda över ett större område och över en längre säsong. Det finns många förslag från aktörer som inte årstidsbundna där man ser tystnad och mörker som möjligheter.

2.3 Ö-läget

Ö-läget, insulariteten, medför en utsatthet när det gäller samhällskritisk infrastruktur liksom begränsade resurser av energi, vatten, odlingsbar mark, levnadsyta och livsmedel. Det finns en utbredd medvetenhet om detta i Omlandet, där man är beroende av primärsektorn och säsongsverksamheten. Man har tillgång till högkvalitativa råvaror, potential för förnybar energi, stark sockenkänsla, en mängd naturresurser liksom kunskap om självhushållning. Det finns även en önskan om att öka självförsörjningsgraden vilket skulle ge än större utbud av lokalproducerat, betande djur samt gårdar med försäljning och uthyrning. Ö-läget karaktäriseras också av kostsamma transportförbindelser med fastlandet vilket blivit särskilt tydligt det senaste året. Det påverkar aktörerna i Omlandet med oro för att besökarna ska välja bort besöksmålet.

2.4 Regionalt näringsliv

Gotland är en av Sveriges mest företagsamma regioner, de flesta är mycket små med 0-5 anställda och med en hög andel kvinnliga företagare. Siffror saknas för Norra Gotland men i samband med en intervju 2004 framkom att det fanns ca 600 företag på norra Gotland varav drygt hälften var lantbruksföretag, av den andra hälften var ungefär 90 procent en- eller tvåmansföretag⁸. Norra Gotland spåddes då bli den klart mest expansiva delen av Gotland bl.a. genom engagemanget och den sammantagna kraften från många mindre företagare. Besöksnäringen i Omlandet är möjligen också en näring som Region Gotland kan satsa på utan att begränsas av kravet på nya bostäder.

Norra Gotland har varit föremål för ett antal projekt genom åren; ett samarbete med Gotlands kommun, Länsstyrelsen, den lokala utvecklingsföreningen UNG⁹ och en arkitektbyrå resulterade i ”Fårösund Vision 2001”. Den skulle vara realiserad 2013, Fårösund kallades Guldkusten och det förutspåddes att minst 300 nya arbetstillfällen skulle växa fram på norr. 2002 bildades TUNO¹⁰ bestående av ett 20-tal boendeanläggningar på norr, för att genom samverkan öka kvalitén på boende, mat och upplevelser. En aktör påminner om när det ryktades om att det skulle etableras ett kasino. Norra Gotlands Företagsforum skapades för att stärka företagen i området och Bungemuseet gjorde förstudien ”Besöksnod Norr” 2019.

Möjligen påverkar denna projekthistorik Omlandets aktörer eftersom intrycket från intervjuerna är att det inte finns intresse för ett större projekt drivet av Region Gotland. Däremot finns en mångfald av idéer, listade i bilaga 3, och en önskan om samarbete med Regionen.

2.4.1 Främja lokala och regionala aktörer

Näringslivet i Omlandet är väl förankrat lokalt, till viss del livskraftigt året runt och med förmåga att skapa förutsättningar för längre säsonger. Det stämmer väl med slutsatserna i OECD Territoriell Review Gotland där de små och medelstora företagen anses ha förmågan att utveckla innovativa produkter och tjänster och därmed också ha störst potential att gynna landsbygden genom att skapa arbetstillfällen. Småskaligheten sätter sin prägel på den ekonomiska utvecklingen, med begränsade marknader, personalresurser och tillgängligt kapital vilket gör mångfalden av ekonomisk aktivitet viktig. En ökad efterfrågan på service och tjänster i Omlandet skulle kunna bli en viktig källa till sysselsättning.

Att företagandet i största möjliga mån är lokalt eller regionalt förankrat är en viktig förutsättning för hållbar utveckling i Omlandet. En central fråga blir därför hur man bäst främjar företagande med relevant förankring och med kunskap både om de lokala förutsättningarna och företagande i detta sammanhang.

3. Omvärldsbevakning

Majoriteten av idéerna från Omlandet kan kopplas till följande frågeställningar;

⁸ Att starta eget har blivit ett alternativ för många
 (helagotland.se)

⁹ Utveckling Norra Gotland

¹⁰ Turistnätverk Norra Gotland

3.1 Hälsa och friskvård

De stressrelaterade sjukskrivningarna ökar generellt i samhället och vistelse i natur spelar en central roll för att främja såväl fysiskt som psykisk hälsa vilket gör den kommande nationalparken värdefull ur ett folkhälsoperspektiv. Möjligheterna till friskvård som erbjuds i Omlandet kan kopplas till Region Gotlands stödpaket "Kultur och hälsa" som utlyst särskilda uppdrag till fria kulturskapare för att genomföra hälsofrämjande insatser inom skola, vård och omsorg, liksom till insatserna "Rörelse är receptet" och "Hälsa genom hela livet". Regionen för diskussioner om kollektivtrafik-appen "Vandra med koll" för att underlätta att ta sig runt utan bil.

I Kanada togs ett initiativ specifikt riktat mot nationalparker, PaRx, efter det första året av Covid-19, som innebär att patienter kan föreskrivas ett gratis årslångt pass till Kanadas nationalparker i hopp om att få ut dem i naturen minst två timmar per vecka. Nyare aktiviteter som skogsbad, slow-walking, barfota-stig ger ett utökat utbud och globalt växer trenden för slow parks¹¹. Även den sociala dimensionen kan tillgodoses i Omlandet, det anordnas sammankomster av ett mångfacetterat föreningsliv.

3.1.2 Mörker och tystnad

Det finns kopplingar mellan hälsa och behovet av tystnad och mörker, utan störning från elektriska ljuskällor, just det som nationalparker erbjuder. Detta har blivit alltmer efterfrågat globalt i takt med att sådana områden blir allt färre. Aktörer har tagit upp vikten att vissa områden bevaras tysta så att entreprenörer med aktiviteter som låter inte tillåts i hela parken. Förslag finns om övernattnig i hängmattor utan elektriskt ljus, gryningsvandringar, spana efter nattens djur och Omlandet har goda förutsättningar för mörkerturism, s.k. astroturism, en trend som växer snabbt globalt. Det finns till och med "dark sky reserves" i nationalparker i England och Dark Sky Festivals anordnas i februari/mars på sina ställen vilket säger något om möjligheterna med att räkna med fler säsonger även i Omlandet. Vad gäller tystnad så växer även den trenden internationellt, se "Quiet Parks movement"¹².

3.2 Kulturella och kreativa näringar

På Gotland finns landets näst högsta förekomst av konstnärer, i relation till befolkningens storlek. Det kulturella utbudet och konsthantverkstraditionen stärker Omlandet, på Korsbygården i Lärbro anordnas årligen Gotländsk vårsalong och det finns gallerier, om än små, liksom ett flertal konstnärer och konsthantverkare att besöka under Gotlands Öppna Ateljéer. Det är även på norra Gotland, med närheten till stenbrotten, som flera av de gotländska skulptörerna har samlats.

Folkhögskolan i Fårösund är viktig del av infrastrukturen för bildning och kulturell delaktighet liksom biblioteket som vill samarbeta med andra aktörer i Omlandet eftersom de inte når ut till de boende i nuläget. Folkhögskolan har också kurser om omställning, Gotlands trädgårdssällskap har intentionen att återställa Storugnsparken och privata trädgårdar bjuder in under den årliga Trädgårdsveckan. Andra gårdar berättar om gotländsk bebyggelsehistoria, lammgårdar finns med butik och kafé liksom gårdsbutiker med leveransbil.

¹¹ www.slowtheparks.com

¹² www.quietparks.org

KUNO, Kulturförening Norra Gotland, en ideell kulturförening med säte i Fårösund har huvudfokus på lågsäsongen och Kustateljén i Fårösund är en av Sveriges största filmstudior där även Film på Gotland och filmutbildningarna från folkhögskolan huserar, liksom Ungdomsgården.

Ägaren till den gamla kvarnen i Ar, Uppsala Akademiförvaltning, har utvecklingstankar om dess framtid. En idé var att låta studenter från byggnadsantikvarieprogrammet på Campus Gotland delta i rustandet av kvarnen, i en annan idé deltar företrädare för Hope Spot Gotland¹³. Bland idéerna finns utställningslokal, samarbete med BAC¹⁴ och Östersjöns Författar- och översättarcentrum samt att erbjuda enklast tänkbara övernattnin, utan el.

3.3 Innovativ vattenteknik

Som ö har Gotland en extra sårbarhet för klimatförändringar som torka och vattenbrist vilket redan är märkbart i Omlandet och medför ett ökat intresse för vattenbesparande teknik. Idéer finns om att Omlandet skulle kunna vara en plats där nationella och internationella krafter samlas för att prova innovativa vattenlösningar liksom hur man med en digital innovation skulle kunna åskådliggöra effekterna av det egna beteendet med en tydlig bild av hur vattenresursen påverkas i realtid via en interaktiv vattentavla. Idéer finns om att starta samarbete med spelindustrin vid Campus Gotland för att kunna åskådliggöra vattnets väg genom nationalparken och de digitala vattenavtryck som visar de egna valen i aktiviteter. Det finns överlag ett stort intresse för vattnets betydelse i Omlandet, även i form av att visa upp sin sockens källa¹⁵ eller upplysa om att vattnet som bevattnar fotbollsplanen inte grundvatten.

3.4 Klimatförändringar och behov av klimatomställning

Nationalparkers roll inom klimatanpassning är ett relativt outforskat område men kommer troligen att uppmärksammas i takt med att Östersjöns miljö och kuster förutspås förändras drastiskt inom det kommande århundradet. För Gotlands del väntar ett varmare, torrare klimat, höjda vattennivåer och mer frekventa oväder.

I Grand Canyon National Park använder man sig av så kallad interactive science och visar på plats hur parken påverkas av pågående klimatförändringar. I Omlandet förs diskussioner om att göra något liknande liksom mobilapp-guidade klimatvandringar för att väcka medvetenheten¹⁶. Flera aktörer är redan medvetna om att grön infrastruktur hjälper till att ta upp värme och är intresserade av andra innovationer som lagrar överskott vid värmeböljor eller skyddar vattenresurser vilket också bidrar till att bygga upp klimatesiliens på Gotland. Det i sin tur kan bidra till att ön upplevs som ett ”säkert” ställe för friluftsliv, som kommer att bli en allt viktigare konkurrensfördel, och något av en ny parameter, i den internationella besöksnäringen.

3.5 Farhågor

Merparten av de tillfrågade aktörerna i Omlandet ger uttryck för en önskan om mindre av den typen av turism som refereras till som ”Blå Lagunen-turism”, som karaktäriseras av för mycket trafik, bilköer, problem med parkering, för många besökare samtidigt, drivor av sopor, oväsen och svårighet för blåljuspersonal att komma fram. Farhågor har luftats om

¹³ En del av det nätverk av havsområden runt om i världen som ingår i Mission Blues nätverk www.missionblue.org/hope-spots/

¹⁴ Baltic Art Center

¹⁵ Tex Hångers källa i Lärbro där skrev kyrkoheden Israel Kolmodin (1643 - 1709) "Den blomstertid nu kommer

¹⁶ [Studie visar att klimatvandringar kan väcka medvetenhet](https://www.kau.se/studier/visar-att-klimatvandringar-kan-vaeka-medvetenhet) | Karlstads universitet (kau.se)

vatten- och elbrist, övernattande i bilar, tjuvparkering samt oro för att tystnad, mörker och lugn ska försvinna.

Ett samlat intryck från aktörer i Omlandet är att man inte vill att biltrafiken ska öka i takt med fler besökare. Med det sagt så har, och kör, den övervägande majoriteten i Omlandet bil och flera semesterar gärna på den egna ön med husbil. Budskapet är i grunden ändå viktigt; man vill ha fler besökare utan bil, som stannar längre, upptäcker mer längs vägen och som helst gör det till fots eller hyr (el)cyklar, hästar, häst och vagn. Man är tveksam till att det byggs nya, stora parkeringsplatser på mark som skulle kunna ha en alternativ användning, med risk för att de sedan står öde resten av året som en slags ”non-place” och blir ett ställe för uppställning och sopor.

4. Idéer som förs fram av aktörerna

4.1 Guider och volontärer

Enligt flera aktörer i Omlandet råder det redan brist på guider på olika nivåer. Det har gjorts satsningar på utbildning av guider tidigare bland annat via Gotlands museum. Flera folkhögskolor i landet ordnar utbildningar för natur- och kulturguider, med lite olika inriktningar, och något liknande kanske skulle kunna göras på Gotlands Folkhögskola. Vanligtvis är guidning gratis i svenska nationalparker men utländska turister är inte vana vid det och betalar gärna för guidning som de ser som kvalitetshöjande. Flera aktörer har uttryckt önskemål om att ordna små guidningar i egen regi. Frågan har uppkommit om vilka guider och aktiviteter som visas på sverigesnationalparker.se eftersom de företag som finns i Omlandet och på övriga delar av Gotland självfallet vill vara de som anlitas istället för inresta guider från övriga landet.

Forskningsstationen Ars läge mellan sjön Bästeträsk och Östersjön ger goda möjligheter att utöka verksamheten; forskning och pedagogisk verksamhet på alla nivåer inklusive skol- och ungdomsverksamhet, filmvisning, temakvällar, permanent utställningsdel, bas för naturvårdsprojekt och miljöövervakning liksom medborgarforskning och kunskapsturism. Idéer har väckts om att besökarna ska kunna delta som volontärer i aktiviteter med syftet att göra nytta så som STF har börjat med i fjällen. Traditionen med frivilligt arbete som som görs av en gemenskap finns sedan länge på Gotland, s.k. ating¹⁷. Relativt nytt är däremot att även företagsvärlden börjar vilja ha volontäraktiviteter på Gotland, där man gör nytta genom att slå ett gotländskt änge eller delta i en fiskevårdsåtgärd, istället för kick-off-aktiviteter

4.2 Marknadsföring

Ett vanligt diskussionsämne med aktörer är var och hur de ska marknadsföra sig. Flera aktörer vill utöka eller diversifiera sin verksamhet i takt med att de ser en ökad efterfrågan.

4.2.1 Mer än bara en dagstur

Möjligheten att kunna sälja färdiga Nationalparkspaket eller Omlandspaket har nämnts av flera aktörer, gärna i samarbete med andra i området. Idéer finns kring transportlösningar då möjligheten att hämta en grupp vid färjan med minibuss är begränsade. Trots att kollektivtrafiken är än mer begränsad när sommartidtabellen har slutat gälla nämns hösthelgspaket, som ”Örnar och öl”, ”Tryffel och tång”.

¹⁷ Ating är gutniska och betyder arbetsgemenskap

Hur den kommande nationalparken marknadsförs är också avgörande för om besökare ska uppfatta det som att en dagstur med bil räcker, eller om man väljer att lyfta fram Omlandet som en destination full av natur- och kulturaktiviteter, kalk- och militärhistoria och lokalproducerad mat. Detsamma gäller för hur säsongerna marknadsförs. Med en tydlig målsättning att sprida ut besökarna över en längre tidsperiod och över ett större område minskar man besöksstrycket på känsligare naturområden och gynnar lokala kost- och logiställen.

4.2.2 Hitta information

Merparten av aktörerna med verksamhet i Omlandet har någon form av digital information, några annonserar i den lokala besökstidningen, andra får kunder på rekommendation. Vissa har efterfrågat ett nätverk, andra en kostnadsfri bokningsportal, där aktiviteter och händelser kan läggas upp vilket precis är vad [gotland.com](https://www.gotland.com) är.

Men det är fortfarande många, särskilt bland de internationella turisterna, som vill titta i en guidebok, ha en riktig karta i handen och få med sig en broschyr från besöket på turistbyrån. På några mindre orter i Dalarna har lokala aktörer tagit fasta på det och öppnat egna små turistbyråer vilket rönt uppskattning. I Omlandet har några aktörer nämnt en liknande önskan men framför allt önskemål om någon slags mötesplats eftersom det tidigt stod klart att det inte skulle anläggas något Naturum av Naturvårdsverket. Såväl församlingshemmet i Fleringe, Korsbygården samt Bläse uttryckte intresse för att använda sina lokaler till detta medan andra, som biblioteket, Folkhögskolan och studieförbunden, kunde se delar av sin verksamhet förläggas dit och Friluftsrådet erbjöd att ställa upp en permanent utställning om Allemansrätten utomhus.

Forskningsstationen Ar såg möjligheten att husera forskare liksom kunskapsturister, andra föreslog att platsen skulle fungera som en form av knutpunkt för vandrare, cyklister, nationalparksbesökare, ett "Vandringens hus" ("Bästehus") och utgöra en transporthub med uthyrning av (el)cyklar, eventuellt även hästar, liksom transport av bagage.

Andra såg behovet av en trygghetspunkt liksom ett multifunktionshus för nationalparksbesökarnas praktiska behov; tillgång till vatten, wc, dusch, bagageförvaring, eluttag, laddstolar, försäljning i en enklare butik och ett fik under högsäsong (kan drivas som socialt hållbarhetsprojekt). Den stora utmaningen är givetvis bristen på finansiering.

4.3 Mobilitetslösning

Att icke-bilburna besökare inte kan nå nationalparken med kollektivtrafik är en fråga med stort engagemang i Omlandet. Det är också en nyckel för att nå de uppsatta målen att Gotland ska vara en koldioxidneutral destination år 2030 och norra Europas mest hållbara turistdestination år 2027 liksom att verka för miljömålet "Begränsad klimatpåverkan". Med så kort tid kvar är det än mer angeläget att fokusera på klimatsmarta lokala transporter eftersom det är det största hindret för att minska koldioxidutsläppen.

Majoritet av aktörerna efterfrågar möjligheten för boende och besökare att enkelt och hållbart kunna ta sig till Omlandet. Många har tidigare mest tänkt på de internationella besökarna som inte kommer med bil men i takt med de ökande färjepriserna, utöver energipriserna och inflationen, inser man att det även har blivit en kostnadsfråga för nationella besökare liksom för gotlänningarna själva. Det är även en tillgänglighetsfråga,

med fler mobilitetsalternativ når man också nya grupper som kanske inte har tillgång till bil som ungdomar, pensionärer, studenter, värnpliktiga. Andelen bilfria hushåll spås också öka i takt med såväl prisutvecklingen på bränsle som andra överväganden, i Stockholm ligger idag bilinnehavet på ca 35% av hushållen.

4.3.1 Bussar

Ringbussar, ofta hop on-hop off, till nationalparker finns i många andra länder som Australien och Kanada. I Sverige har det gjorts tillfälliga försök vid ett par nationalparker, det mest etablerade är Nationalparksbussen som går till Skuleskogens nationalpark. Den ordnades fram för ett par år sen som en direkt lösning på de kilometerlånga köerna med bilar vid en av entréerna, där man inte kunde vända på den smala grusvägen.

I Södra Årefjällen pågår en försöksverksamhet med målet att öka servicen för besökare och boende samtidigt som man bidrar till klimatomställningen, ”Fjällupplevelsebussen” hämtar vid tågstationen, de finns hyrcykelsystem, samåkning, anropsstyrda minibussar samt samordnade transporter av varor.

På Island säljer turistbyrån turer med minibussar som hämtar upp på boenden och avgår från en särskild terminal vilket förstås främst vänder sig till ditresta besökare. De bussrundturer som idag går till naturområden på Gotland eller med olika tema finns ännu inte tillgängliga att köpa på Gotland utan säljs inklusive resan hit. Värt att nämna är att bussrundturer av nationella, och internationella, operatörer genererar betydligt mindre pengar för gotländska aktörer eftersom guide, viss medtagen mat och transport ingår. Likväl ökar de besökstrycket.

4.3.2 Vinster med en mobilitetslösning

En klimat- och miljöanpassad trafik kräver nya innovativa lösningar och finansiellt stöd eftersom stora kursomläggningar sällan är lönsamma ur en strikt ekonomisk synvinkel. Om vi skulle se på de naturförluster som uppkommer av en ökad trafik, som områden avsatta till parkering, ökade utsläpp, sönderkörd skyddsvärd natur, med en kapitalförvaltares perspektiv så skulle vi se kapitalet förstöras snabbare än det hinner förnya sig vilket påverkar såväl nuvarande som framtida generationers välfärd.

En mobilitetslösning kan också ge stora samhällsekonomiska vinster, vars värde inte kan beräknas i kronor men väl i sådant som minskad negativ publicitet, minskat markslitage och vägunderhåll liksom självklart i form av en positiv vändning för de boende. Hur besökare bidrar till lokal utveckling beror delvis på vad man mäter. Att endast mäta antal gästnätter säger inget om t.ex. transport. Med varje ny bil tillkommer utgifter i form av vägsitage, ökad konsumtion av energi och vatten, ökade utsläpp och ökat behov av mark.

4.3.3 Möjliga mobilitetslösningar

Destination Gotlands startade i somras ett samarbete med ett bussbolag där man erbjuder buss från färjan och vidare ut till flera av öns destinationer. Busslinjerna gick i anslutning till färjans avgång och ankomst främst dagtid, en linje gick norrut och en söderut. Den norra går längs med kusten till Ireviken, vidare till Slite, Lärbro och Fårö. Stopp görs i Rute där man, om försöket faller så pass väl ut att Destinationen kör det nästa sommar, skulle kunna undersöka möjligheten till fortsatt färd till Bästeträsk med hjälp av en minibuss. En utvärdering av försöket kommer att ge en indikation om det överhuvudtaget finns intresse för någon slags nationalparksbuss eller framtida mobilitetslösning.

En sådan skulle självklart koordineras till pågående initiativ, som det ovan, men skulle också kunna innehålla uthyrning av (el)cyklar inklusive upphämtning på en rad platser på ön liksom laddstolpar, bagagetransport på de mest använda sträckorna, en Natur- eller Nationalparksbuss som sommartid kör ringen Bunge, Ar, Blå Lagunen, Bläse, Fleringe alternativt från Lärbro där den ansluter till ordinarie busstrafik. Busskurerna över hela Gotland kan tjäna som reklampelare för ringbussen.

I Bläse, som begränsas av brist på parkeringsplatser, diskuteras möjligheten att bli en form av transport-nod och ta kontakt med en entreprenör i grannskapet. Med laddstolpar och utökad möjlighet till logi vill Bläse få besökare att stanna över natten och har även väckt frågan om att inspirera markägarna till Stenkustvägen att stänga den för biltrafik och istället fokusera på cyklister. Ett annat av deras förslag är att förlänga den befintliga museijärnvägen och konvertera till eldrift, och därefter lägga spår ända till Ar och engagera de boende där att istället för husbilsparkering ha laddstolpar och logi.

Att hitta en framtida mobilitetslösning till den kommande nationalparken är viktig för att nå regionens målsättning om en hållbar turism. Den är en del av den omställning som måste göras och som inte kommer att bli billigare av att vänta, utan tvärtom dyrare. Att ligga i framkant inom mobilitet ger dessutom möjlighet för Region Gotland att visa att man är en förebild i energi- och klimatomställningen. En mobilitetslösning skulle även underlätta de svårlösta frågorna i Omlandet och den kommande nationalparken, som parkeringskaos, ökade utsläpp, köbildning samt användande av skyddsvärd mark till parkering. Kostnaden för en buss är också beroende av hur mycket det kostar att parkera sin bil och hur många parkeringsplatser det finns.

Det ligger dock utanför förstudien att undersöka på vilket sätt frågan kring mobilitet ska tas vidare liksom att hitta finansieringsform. Oavsett så behöver frågan kring en mobilitetslösning hållas levande. Det kopplar väl till den politiska överenskommelsen mellan S och M, särskilt vad gäller energi-och klimatomställning samt till målområdet ”Hållbara transporter 2030” i Vägar till hållbar besöksnäring . Det kopplar även till de två övergripande målen ”Gotland är en förebild i energi- och klimatomställningen” och ”Gotland är en nytänkande tillväxtregion med utvecklingskraft” i den regionala utvecklingsstrategin (RUS) Vårt Gotland 2040 liksom beståndsdelen ”barnperspektiv” som återfinns i den långsiktiga helhetssyn på mobilitet som är nödvändig för att tillgodose även kommande generationers möjlighet att besöka området samt värna ekosystemtjänsterna.

5. Slutsatser

I slutsatserna nedan besvaras frågeställningar kopplade till i målet med förstudien, att utifrån insamlad kunskap besvara frågan om det finns intresse bland aktörerna i Omlandet för ett genomförandeprojekt.

Det finns ett utbrett intresse och engagemang i Omlandet för den kommande nationalparken och en vilja att samarbeta med Region Gotland. Däremot har förstudien inte kunnat ringa in någon tillräckligt intresserad och driftig aktör som skulle kunna och vilja driva ett lokalt förankrat genomförandeprojekt. Kanske påverkas intresset bland

aktörer av det av de senaste årens ekonomiska utmaningar, pandemin-åren, deltagande i tidigare utvecklingsprojekt eller tidsbrist p.g.a. andra ideella engagemang som tar tid.

Möjligen påverkas intresset även av det faktum att det redan finns boendemöjligheter och ett visst utbud av restauranger och caféer i Omlandet, åtminstone under högsäsong. Ett besök i den blivande nationalparken kräver med dagens förutsättningar tillgång till egen transport. Transporter är således en akilleshäla ur ett klimatperspektiv. Ett ökat nyttjande av kollektivtrafiklösningar kommer att vara nödvändigt för att kunna utveckla besöksnäringen på ett mer hållbart sätt i Omlandet och för att nå de uppsatta klimatmålen. Destination Gotlands sommarbusslinje kommer att ge en indikation om hur stort intresset att besöka nationalparken är.

Under arbetet med förstudien blev det tydligt vilken mångfald av idéer och aktiviteter som finns i Omlandet. Flera är tänkbara som projekt men det kräver extern finansiering och ett tydligt engagemang från aktörerna. Det ligger dock utanför denna förstudie att undersöka andra finansieringsmöjligheter.

Då förstudien inte har kunnat resultera i ett konkret förslag om genomförandeprojekt föreslås nedan en möjlig väg för fortsatt arbete med eventuella utvecklingsinitiativ i anslutning till den nya nationalparken.

Region Gotland kan tillsammans med Leader Gute anordna möten med syfte att beskriva olika finansieringslösningar till mindre projekt som skulle kunna drivas av aktörer i Omlandet. Utöver detta avvaktar region Gotland med att starta egna initiativ men uppdrar åt Regionstyrelseförvaltningen att aktivt följa eventuella initiativ i Omlandet för att om möjligt stödja aktörerna med tillgängliga och lämpliga stödformer genom gängse utvecklingsprocesser.

Bilaga 1 Aktörer
Bilaga 2 Urval av förslag från Omlandet
Bilaga 3 Källförteckning

Bilaga 1 Aktörer

Uppdelade efter intressegrupper

Akademin
Besöksnäringen
Civilsamhället
Fastboende och markägare
Fritidsboende och sommarboende
Föreningar och organisationer
Kommunal verksamhet
Media
Näringslivet och entreprenörer
Regional verksamhet
Övriga privatpersoner

Några av de intervjuade aktörerna

Ar Forskningsstation
Besöksnod Norr
Biblioteket Fårösund
Bläse Kalkbruksmuseums Intresseförening
Bungemuseet AB
Bunge vandrarhem
Cementa
Film på Gotland
Fleringe sockenförening
Folkhögskolan Fårösund
Friluftsförbundet
Fårösunds sportfiskeklubb
Fårösunds utvecklingsbolag
Föreningen Kulturhistoriska Museet i Bunge
Korsbygården
Gotland Nature
Gotland Out
Höga Kusten Turism
Kappelshamns IK samt camping
KUNO kulturföreningen Norra Gotland
LRF
Lädubro utvecklingsbolag
Läbro hembygdsförening
Läbro krigsmuseum
Naturskyddsföreningen
Naturturismföretagen
Nämdöskärgården Omlandsprojekt
Region Gotland, strateger på Regional utveckling samt inom skolvärlden

Rute Folkets hus
Röda Korset
Scouterna
Skogsstyrelsen
Skogsägarna
Slite utvecklingsbolag
Sportfiskarna
Studiefrämjandet
Studieförbundet Vuxenskolan
STF
Svenska kyrkan Norra Pastoratet
Uppsala Akademiförvaltning
Uppsala universitet Campus Gotland
Åsnen nationalpark

Bilaga 2 Urval förslag från Omlandet

Arrangemang tillsammans med biblioteket om kalkbrukshistorik, folktrö och sägner	Hålla "första-hjälpen ute på tur"-kurser Höghöjdsbana
Sagostund, skapande kurser	
Dramatiserade promenader	Dra igång Hovleden
Utomhusteater	Samvaro med hästar, ridterapi
Föreläsningar om konst- och kulturhistoria, antropologi, etnologi,	Köra med häst och vagn samt ordna utbildning i detta
Kurser om civil beredskap och friluftskunskap	Betande djur och möjlighet att tillbringa tid med dom
Kurser i gotländsk sticksöm, gåendes som förr	Odling anpassad till ett förändrat klimat, vatteneffektivt
Restaurera kajen i Kappelshamn Salteriet som museum/kursgård	Reko-ring
Återställ hamnen i Bläse med marina	Försäljning av mat via foodtrucks, eldrivna flakmopeder
Mobila portaler med multifunktion på vattnet i form av flottar, båtar	Turism inriktad på militärhistoria. Lärbro krigssjukhus museum
Rewilding	Fågeltorn/utsiktstorn som dubblar som stjärnskådningsplats, med teleskop
Återställ Storningsparken	Skapa ett internationellt nätverk med alla nationalparker runt Östersjön i de nio länder som delar avrinningsområde
Visa vattnets väg med hjälp av spelutbildning liksom effekter av klimatförändringen	Marin trädgård, marina kolonilotter Delta som volontär i forskningsprojekt

Turer med forskningsbåt, "Algsommar" (uppdrag för frivilliga att utföra observationer för forskning)	Kajaktur, snorkelleder, sälsafari Samlingsplats för vatten- och energieffektiva innovationer
Kunskapsturism inom hållbart leverne, förrådshushållning för nygammal måltidskultur	Matlagning av havets resurser på plats ute i naturen
Det genuint enkla; Fotogenlampa, utedass, trädkojor, hängmattor	Utställning av uppfiskat skräp kopplat till skaparkurser
Bygga fler Puttehus (för övernattning, lite mer avancerade vindskydd)	Vrakdykning

Bilaga 3 Källförteckning

[Att starta eget har blivit ett alternativ för många
 \(helagotland.se\)](https://helagotland.se)

Besöksnod Norr, slutrapport 2019, Bungemuseet AB <https://besoksnodnorr.se/projektet/>

[Bästräsk – Sveriges nästa nationalpark | Länsstyrelsen Gotland \(lansstyrelsen.se\)](https://lansstyrelsen.gotland.se)

Design för ett nytt arbetsliv Gotland i omvandling, Brulin, G och Emriksson B, Arbetslivsinstitutet 2005

Ett projekt med många bottnar, Ar-projektet - Möjligheter och svårigheter vid utvecklings av ett naturreservat. Länsstyrelsen Gotlands län 2012

Fördjupad förstudie nationalpark Bästräsk rapport 6843 september 2018, Naturvårdsverket

[Fördjupad förstudie nationalpark Bästräsk ISBN 978-91-620-6843-1 \(diva-portal.org\)](https://diva-portal.org)

Förstudie nationalpark Bästräsk rapport 6785 oktober 2017, Naturvårdsverket
[Förstudie nationalpark Bästräsk \(diva-portal.org\)](https://diva-portal.org)

I de stora trendernas brus: kulturella och kreativa näringar på Gotland, kap Krattad manege vid Blå Lagunen, Gotland University press nr 18 2012

OECD Territorial Review Gotland 2022 <https://gotland.se/oecd>

Omlandsanalys av Nämndö skärgård 2022, Värmdö Kommun och Länsstyrelsen Stockholms län

Regeringsbeslut M2022/01239, Miljödepartementet 2022

Samhällsekonomisk värdering av geoturism, rapport WSP för SGU 2017

[Ska stimulera företag på norr - P4 Gotland | Sveriges Radio](https://sverigesradio.se)

Så vände vinden. Bildandet av Fulufjällets nationalpark, Wallsten, P. 2013. Dokumentation av de svenska nationalparkerna. Nr. 29. Naturvårdsverket, Stockholm

Trafik- och parkeringsutredning Blå Lagunen/Ar, rapport 2022 Tyréns AB på uppdrag av Länsstyrelsen Gotlands län

Visionära planer och vardagliga praktiker, Postmilitära landskap i Östersjöområdet, Beate F E, Acta Universitatis Stockholmiensis 2013

Vårt Gotland 2040 – regional utvecklingsstrategi för Gotland [110035 \(gotland.se\)](https://gotland.se)